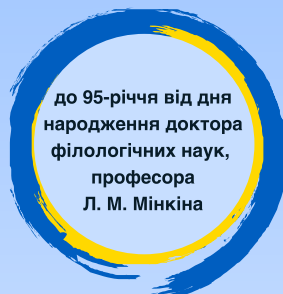

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

Факультет іноземної філології

Кафедра загального мовознавства і романо-германської філології

Мислення – мова – мовлення

Від Г. Гійома до Л. М. Мінкіна:
століття авангардистських ідей

Матеріали

міжнародної конференції
з актуальних проблем
лінгвістики та дидактики

11–12 ЖОВТНЯ 2024

Омельченко Анна Дієслівна анафора в українському поетичному мовленні.	172
Семенова Олена Інтернет-мем як засіб інтерпретації сучасного соціокультурного середовища.	176
Скоробогатова Олена, Панаріна Ірина Actualization of Onyms in Modern Poetic Texts.	179
Яковлева Тетяна Функціонування модальних слів зі значенням негативної оцінки в художньому дискурсі.	183
Секція 4: Іншомовна комунікативна компетентність як об'єкт сучасного методичного дослідження	189
Бобровський Євгеній, Осінова Тетяна Принцип Кооперації (Співробітництва) як запорука успішної комунікації (на матеріалі українських прислів'їв і приказок).	189
Chukhno Olena Creating AI-proof assignments in ELT.	192
Гладких Ірина Візуалізація як інструмент формування іншомовної комунікативної компетентності.	196
Каширіна Ірина Формування навичок письма у студентів-філологів в умовах онлайн-навчання та під час війни.	199
Кучерява Оксана Асоціативні вправи в роботі з емоційним інтелектом на уроках української мови.	202
Лазарева Олена Методичний потенціал чат-боту ChatGPT у розвитку комунікативної компетентності студентів мовних спеціальностей.	206
Лук'янова Ганна Scientific and research work as a means of developing communicative competence of technical students.	210
Макарська Євгенія Formation of foreign language communicative competence of students in the process of learning a foreign language.	214
Маленко Олена, Чорна Марина Діамонологічна компетентність в процесі вивчення рідної мови.	217

The absence of proper names in a poetic worldview is often charged with meaning. In many instances, this absence signifies the breakdown or destruction of the poet's inner world and the external world surrounding them.

References

- Голікова О. М. Номінативні та інфінітивні ряди в художньому тексті. Автореф. дис. канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.
- Скоробогатова О. О. Поетична актуалізація внутрішньої форми слова. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Вип. 54. Частина I. Харків, 2021. сс. 185-196.
- Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: Монографія. Харків : Майдан, 2019. 458 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДАЛЬНИХ СЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна ЯКОВЛЕВА

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Особливості функціонування модальних слів (далі – МС), як відомо, пов'язані з категорією суб'єктивної модальності та категорією оцінки. Зокрема, «у художньому дискурсі автор формує особливу дійсність, суб'єктивний образ світу, комбінуючи різні засоби передачі суб'єктивно-модальних смислів» (Варенко, 2013, с. 59), де МС «використовуються для вираження оцінки ймовірності ситуації, вірогідності пропозиції, демонстрації ставлення мовця до отриманої чи висловлюваної інформації» (Там само, с. 60). На думку А. Гайдук

та Н. Шульжук, МС «використовуються письменником задля комунікації з читачем, зацікавлення, активізації уваги, надання образності, експресивності, підкреслення семантики основного речення, інтимізації оповіді. Вони виконують роль авторських зауважень, вказівок та коментарів» (Шульжук, 2013, с. 176), а також «надають текстам емоційних відтінків, висловлюють ставлення до подій, тому виконують оцінну, експресивну й комунікативно-прагматичну функції» (Там само, с. 175).

Як стверджує О. Халіман, загальна тенденція сучасного мовлення полягає в кількісній перевазі «на аксіологічній шкалі негативної оцінки як вияв психологічних особливостей людського мислення» (Халіман, 2019, с. 194), що підтверджує й ілюстративний матеріал із художніх творів українських письменників к. XVIII – поч. ХХІ століть

Зокрема, продуктивними МС, що виражають негативну оцінку, є відіменникові одиниці з семантикою емоцій в поєднанні з прийменником *на*, де «прийменник ніби допомагає іменнику звільнитися від предметного значення, тобто бере на себе транспозиційні функції» (Олексенко, 2014, с. 283). Наприклад, вираження «жалкування з приводу чого-небудь» (СУМ, Т. 2, 1971, с. 507), розчарування або обурення станом справ виражається завдяки МС *на жаль*, *жаль*, порівн.: *Врешті й Віллі, здається, набридли ці спомини, погасив сигарету, скрушно зітхнув: – Отак би погомоніти до ранку... Та, на жаль, ми собі не належимо: війна, друже, війна..* (А. Дімаров); *Андрій шипів: – Бандит, гадюка! Жаль, що Маріїн він – задушив би!* (Р. Іваничук). Уживання аксіологічно маркованих одиниць *набридли*, *бандит*, *гадюка*, *задушив би*, манера мовлення мовців *скрушно зітхнув*, *шипів* та повтор лексеми *війна* засвідчує негативне ставлення мовців до особи та ситуації загалом, забезпечує вербалізацію значення негативної оцінки.

МС *на лихо* в словнику української мови позначено як синонім до *на жаль*, *на горе*, *на біду* (СУМ, Т. 4, 1973, с. 497), до цього переліку значень додамо вираження незадоволення чим-небудь, тобто негативної оцінки ситуації або особи, напр.: – *Чого ти, Марусю, так сидиши? Чи плачеш, чи що? – Ні, не плачу,*

– каже Маруся; і говорити б то, і замішалась, що й не знає, що й казати. – Отсе їм, – каже, – мочені кислиці та було подавилась. А ти чого так засапалась? – Та перетанцювалась собі на лихо, – каже Олена. – Як попав мене он той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував, а тут ще, **на лихо**, музика не перестає; так не тільки що ноги, та й руки болять, і голова крутиться (Г. Квітка-Основ'яненко). Моделювання негативнооцінної тональності мовлення реалізовано також за допомогою повтору лексем *крутив, крутив, поворочував, повкорочував, ноги й руки болять, голова крутиться*, що передає втому й незадоволення мовця після танцю.

Модальність невдачі, нещастя або ситуації, що призвела до негативних наслідків, актуалізує МС *на біду, як на біду*, що в словнику має лише тлумачення «на нещастя, на лихо» (СУМ, Т. 1, 1970, с. 176), напр.: *Пішов у магазин, найближчий, який знав, до якого завжди ходив по хліб, молоко й манну крупу. Він хотів їсти, але ще більше – випити. Можливо, уперше в житті бажання заглушити емоції алкоголем перемогло настільки швидко й безальтернативно. Занадто вже крутий віраж заклала доля не втриматися на ногах, і, **на біду**, немає за що або за кого вхопитись. Порожньо, як у конверті з листом про смерть Сірого (Є. Положій); Юнак подивився у той бік і побачив, що троє вершників на волохатих конях, схопивши Гульзат, піднімали її на коня, намагаючись кинути уперек сідла. Іван закричав, повертаючи увагу нападників до себе. **Як на біду**, мечі залишилися в юрті і юнак був зовсім беззбройний (О. Зубченко). У першому дискурсі негативна оцінка ситуації формується також завдяки антитезі *Він хотів їсти, але ще більше – випити*, що протиставляє фізичну потребу з психологічним бажанням заглушити емоції, метафорі *крутий віраж заклала доля*, що символізує різку, небезпечну зміну в житті персонажа, та порівняння *порожньо, як у конверті з листом про смерть Сірого*, що виражає внутрішню пустоту й втрату мовця. У другому контексті, крім МС, лексеми *схопивши, піднімали на коня, кинути, закричав, беззбройний* створюють напружену й драматичну атмосферу, підкреслюючи безпорадність юнака в критичній ситуації, тим самим моделюючи негативну оцінку ситуації.*

МС *на сором* «уживається для вираження незадоволення чією-небудь поведінкою, вчинком, осуду їх і т. ін.» (СУМ, Т. 9, 1978, с. 464), порівн.: *Але хто видасть наказ, як король безпритомний, немов мерлець на марах, а шведські генерали не в злагоді з собою? Положення жахливе, земля горить під ногами. Несподівано з'являється Понятовський: «Короля на повозку! Ще, на сором, москалям попаде в руки...»* (Б. Лепкий). Тут метафора *король безпритомний, немов мерлець на марах*, епітет *жахливе положення*, гіпербола *земля горить під ногами* та інверсія, що підсилює увагу на «соромі», що може статися, якщо король потрапить у руки ворогам, формують напружену, драматичну атмосферу та негативну оцінку.

Для вираження значення «як навмисне, як на нещастя» (СУМ, Т. 2, 1971, с. 171), а також оцінки ситуацій, коли щось недоречно або невчасно трапилось, використовується МС *як на гріх, як на зло*, напр.: *Нашкріб грошей на дошки, почав копити капітал на стовпці. А тут, як на гріх, задощило, та так, ніби ото море вилізло на небо, а тепер щоднини намагалося злізти звідтіть обложними дощами* (М. Нечитайло). Гіперболи *задощило так, ніби ото море вилізло на небо, щоднини намагалося злізти звідтіть обложними дощами* підкреслює інтенсивність та тривалість дощів, створюючи відчуття безвиході та розчарування персонажа, що й моделює негативнооцінну тональність всього висловлювання.

Розглянемо контексти з МС *як на зло*, порівн.: *Субота, довгоочікувана можливість виспатися хронічно невиспаним людям. Та, як на зло, проснешся о восьмій годині і не знаєш, куди себе діти. Викручуєшся під ковдрою, як той черв'як, відчайдушно намагаючись ще хоча б на трошки заснути* (І. Харандюк). Вираз *субота, довгоочікувана можливість виспатися* має іронічний відтінок, оскільки, попри очікування, мовець все одно прокидається рано, що створює ефект роздратування, та порівняння *викручуєшся під ковдрою, як той черв'як* додає образу невдоволеного й безпорадного стану, що демонструє негативну оцінку ситуації.

Невелику групу МС становлять одиниці відприслівникового походження. Зокрема, для вираження суб'єктивного відчуття, що збіг обставин є надзвичайно невдалим і нібито навмисно спрямованим проти особи, використовується МС як *навмисне*, напр.: *Вечірка ставала дедалі цікавішою і, як навмисне, насувався час повертатися додому* (Н. Біла); *Огляд рани заспокоїв Мирославу: нічого страшного, кістка ціла. – А все ж берегтись треба, не запускайте. Регулярно, через день на перев'язку ходіть... Обіцяйте мені. – Та вже ж! Хіба я сам не зацікавлений! Отакий час гарячий, а я, як навмисне, увесь у болячках* (А. Головка). У першому тексті також контраст між позитивним перебігом подій (*вечірка ставала дедалі цікавішою*) і раптовою необхідністю залишити її (*насувався час повертатися додому*) посилює негативне сприйняття, тобто оцінку, ситуації мовцем, а в другому, крім МС, гіпербола *увесь у болячках* створює враження невдалого, прикрого становища, коли хвороба або проблеми виникають у найменш зручний момент, що й формує негативне значення оцінки. Зазначимо, що в тлумачному словнику немає позначки про здатність цієї одиниці бути модальним словом.

Отже, аналіз модальних слів у контексті художнього дискурсу дозволив продемонструвати їхню важливу роль у формуванні суб'єктивної модальності й пов'язаної з нею оцінки. МС допомагають виразити особисте ставлення мовця до ситуації, сприяють створенню специфічної атмосфери та емоційно-оцінного відтінку тексту. Крім того, вони є засобами вираження авторського задуму для досягнення певного комунікативного ефекту.

Аналіз авторської картотеки засвідчив, що МС *на лихо, на жаль, жаль, на сором, на біду, як на біду, як на гріх, як на зло, як навмисне* в поєднанні з мовними й паралінгвальними елементами беруть участь у формуванні негативнооцінної тональності мовлення. Наведені результати можуть слугувати матеріалом для оновлення значень МС у тлумачних словниках сучасної української мови.

Література

- Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т.* Київ: Наук. думка.
- Варенко, Т. (2013). Мовні прояви епістемічної модальності у сучасному англійському художньому дискурсі. *Наукові записки*, 118, 57–61.
- Гайдук, А. О., & Шульжук, Н. В. (2022). Вставні та вставлені конструкції в художньому дискурсі Володимира Лиса: функційно-стилістичний аспект. *Наука, освіта, суспільство очима молодих. Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених* (сс. 175–176). Рівне.
- Олексенко, О. А. (2014). Значення іменників, зв'язані функцією обставини, предиката безособового речення, вставного слова та вигука. *Лінгвістичні етюди*, 280–284.
- Халіман, О. В. (2019). *Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови* (монографія). Харків: Майдан.